

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 8, Sayı/Issue 19 (Ağustos/August 2019), s. 178-202.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut286>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 16.07.2019
|| Kabul Tarihi: 09.08.2019

Künûzî ve Kaşa Şehrengizi

Künûzî And His Sehrengiz Of Kasa

Yunus KAPLAN*

Öz

Bir şehrin güzellerini ve güzelliklerini konu edinen şehrengizler, sahip oldukları şekil ve muhteva bakımından klasik Türk edebiyatının özgün edebî türleri arasında yer alır. Bu türde telif edilen eserlerin en bariz özellikleri, büyük çoğunluğunun mesnevi nazım şekliyle ve belli bir dönem için Osmanlı coğrafyası dâhilinde olan yerleşim yerleri hakkında kaleme alınmış olmalarıdır. Şehrengizler, hem edebî yönden hem de yazılmış oldukları şehirlerin coğrafi, mimari ve kültürel tarihi hakkında haiz oldukları bilgiler bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmamızın da mihrini Osmanlılar tarafından Kaşa diye adlandırılan günümüzde Slovakya'ya bağlı Kosiçe şehri için 17. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmış olan şehrengiz oluşturmaktadır. *Kaşa Şehrengizi*, yazılmış olduğu şehir itibarıyla Osmanlı coğrafyası dışındaki bir yerleşim yeri hakkında yazılan şimdilik bilinen ilk ve tek şehrengiz olma özelliğine sahiptir. Hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Künûzî mahlaslı bir şair tarafından mesnevi nazım şekliyle telif edilen bu eser, 157 beyitten müteşekkildir. Bu çalışmada *Kaşa Şehrengizi*'nin şekil ve muhteva özellikleri üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunularak eserin çeviri yazılı metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, 17. Yüzyıl, Künûzî, Şehrengiz, Kaşa.

Abstract

The sehrengizs which cover a city's beautifuls and beauties are among the authentic literal types of the classical Turkish literature in terms of their form and content. The most explicit features of the works which are accommodated in such type are that most of them are written in the mesnevi verse form and about the settlements within Ottoman geography for a certain period. The sehrengizs have an important place in terms of the literal aspect and the information that they have about the geographical, architectural and cultural history of the cities where they are written. The sehrengiz constitutes the axis of our study that it is for the city which was named as Kaşa by Ottoman people is named as Kosiçe connected to Slovakia today, and which was written in the first half of 17th century. *The sehrengiz of Kaşa* has the feature of being first and unique sehrengiz which has been known to be written about the

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye-Türkiye.
Elmek: yunuskaplan80@gmail.com.
ORCID: 0000-0003-3139-2193.

settlement out of Ottoman geography. This work which was accommodated in the mesnevi verse form the by the poet in the penname of Künizi that there has not been any information about his life in the sources consists of 157 couplets. In this study, a number of evaluations were made on the form and content features of *Kasa's Sehrengiz* and transcription of the work was presented.

Keywords: Classical Turkish Literature, 17th Century, Kunûzi, Sehrengiz, Kasa.

Giriş

Şehrengizler, klasik Türk edebiyatında ağırlıklı olarak 16. yüzyılda kaleme alınmış bir edebî türdür. Yazılışlarında sade bir dilin tercih edilmesi ve büyük çoğunluğunun hacimsiz oluşu gibi kendine has birtakım özelliklere sahip olan şehrengizler, şehirlerin veya şehirlerde yaşayanların çeşitli özelliklerinin dile getirildiği manzum bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Bir yerin tabii ve sosyal özelliklerinden bahseden bir nazım türü.” (Devellioğlu 2011: 1150), “Divan edebiyatında bir şehir ile o şehrin mahbûbları hakkında yazılan manzum eser.” (Pala 1999: 506), “Ortalığı velveleye salacak ve dedikoduya sebep olacak şeyler hakkında yazılan şiirlere verilen addır.” (Pakalın 1993: III/327) gibi ifadeler, şehrengizler için sözlüklerde karşımıza çıkan tanımlamalardan birkaçıdır.

Bu tür üzerinde çalışma sahibi olan araştırmacılardan Ağâh Sırrı Levend, “Bir şehrin güzellerini tasvir maksadıyla kaleme alınmış eserlerdir.” (1957: 13) tanımlamasını yaparken; Nuran Tezcan’ın tanımı ise “Bir şehrin kendisine aşk duyulan güzel ve çoğu çarşı esnafından olan delikanlılarını tasvir eden ve öven şiirlerden oluşan eserdir.” (2001: 162) şeklindedir.

Adnan Karaismailoğlu’na göre İran edebiyatındaki karşılığı “*şehr-âşûb*” olan şehrengizlerin ilk gerçek örneği 12. yüzyılda Mes’ûd-ı Sa’d-ı Selmân’ın *Dîvân*’ında görülmektedir. Sultan Şîrzâd b. Mes’ûd’un saray erkânını konu alan ve 371 beyitlik bir mesnevi olan bu eserde Sultan Şîrzâd, Sultan Mes’ûd ve bir kısım saray erkânı ile neyzen, şarkıcı gibi müzisyenlerin anlatımı yapılmıştır. Karaismailoğlu, Mes’ûd’un *Dîvân*’ında çeşitli meslek sahipleri üzerine yazılmış 92 kıt’anın da bulunduğunu belirtmektedir (2001: 142-43).

Türk edebiyatında şehrengiz türünün ilk örnekleri, 16. yüzyılın başlarında kaleme alınmıştır. Bu dönemde ilk olarak 1512 yılında Mesihî ardından da Zâtî, Edirne için birer şehrengiz kaleme almıştır. Daha sonra 1513 yılında Kâtib, İstanbul ve Vize için; 1522 yılında ise Taşlıcalı Yahyâ, İstanbul ve Edirne için birer şehrengiz yazmışlardır (Levend 1957: 14-21). Edebiyatımızda özellikle 16. yüzyılda rağbet gören bu türe olan ilgi 17. yüzyılda azalmış ve 18. yüzyıldan itibaren ise tamamen gözden düşmüştür.

Edebiyatımızda Sâfî’nin Farsça yazdığı *İstanbul Şehrengîzi*, Usûlî’nin *Yenice Şehrengîzi* ve Esîrî’nin *Bağdat Şehrâşûbu* gibi birkaç eser, manzum-mensur karışık kaleme alınmış; bunun dışındakilerin büyük çoğunluğu ise manzum olarak yazılmıştır. Manzum olanlarda ise büyük bir oranda mesnevî nazım şekli tercih edilmiştir (Aydemir 2007: 99). Şehrengizlerin yazımında şairlerin nazım şeklindeki tercihleri daha çok mesneviden yana olsa da zaman zaman kaside, terakib-bend, muhammes gibi farklı nazım şekilleriyle de şehrengizler yazılmıştır. Bu nazım türlerinde genellikle aruzun kısa vezinlerinden biri olan “*mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün*” tercih edilmiş ve sade, anlaşılır bir dil kullanılmıştır (Kaplan 2018: 784).

Eldeki mevcut şehrengizlerin hepsinde erkek güzellerin tavsifi yapılmıştır. Şehrengizlere özgü bir özellik olarak karşımıza çıkan bu durumun tek istisnası kadınların tasvir edildiği Azîzî'nin *İstanbul Şehrengizi'* dir (bk. Çetinkaya 2014).

Divan edebiyatının yerli mahsulleri arasında yer alan şehrengizler, toplum hayatını ve kendi çağının özelliklerini bir divandan daha canlı, daha renkli aksettirmesi bakımından önemlidir (Levend 1957: 14). Divan ve mesnevilerdeki hayalî sevgilinin yerini, şehrengizlerde şairin kendi çevresinden adıyla sanıyla tanıdığı kişiler alır. Bu sayede şairler, gözlemlerini kendi yaşadıkları duygularla birleştirip anlatma imkânına sahip olurlar (Tezcan 2001: 161).

Şehrengizler, çoğu zaman kısa bir "*münâcât*" la başlar. Bu münâcât, Allah'ın sonsuz büyüklüğü karşısında kendi çaresizliğini gören kulun yalvarmasına pek benzemez. Burada asıl anlatılmak istenen düşünce, şairin gördüğü güzellere dinî sorumluluklarını unutturacak derecede tutkun olması, bu yüzden kendini suçlu görerek affını istemesidir. Doğrudan "*sebeb-i te'lif*" le maksada giren şehrengizler de vardır. Bunların bazılarında gece ve gündüz tasvirleri yer alır. "*Sebeb-i te'lif*" te şair, güzellerini tasvir edeceği şehirden bahsederek bu şehrin dilberlerini över. Tasvirlerini tamamladıktan sonra da "*hâtîme*" bölümüyle eserini bitirir. Bu bölümde şehirde övülecek daha birçok güzel olmasına rağmen tanıdıklarını anlattığını söyleyerek hepsine birden dua eder. Bu arada kendini övmeyi de unutmaz (Levend 1957: 13).

Muhteva bakımından şehrengizleri üç gruba ayırmak mümkündür:

1. Ağırlıklı olarak yazıldıkları şehirlerin sahip oldukları tarihî ve coğrafi özelliklerini anlatanlar: Lamî'î ve Nâzik'in Bursa, Dürrî'nin Gümölcine şehrengizleri gibi.

2. Bir şehirde yaşayan ve genellikle esnaf zümresine mensup şahısları sahip oldukları özelliklerle anlatanlar: Mesîhî, Zâtî ve Kerîmî'nin Edirne; Hayretî'nin Belgrat; Seyrî'nin Halep; Sıyâmî'nin Antakya; Cemâlî'nin Siroz; İshak Çelebi'nin Üsküp; Taşlıcalı Yahya, Nüvîsî ve Azîzî'nin İstanbul şehrengizleri gibi.

3. Bir şehrin hem sahip olduğu tarihî ve coğrafi özellikleri hem de bu şehirde yaşayan güzelleri anlatanlar: Ulvî'nin Manisa, Beyânî'nin Sinop ve Abdî'nin Kütahya şehrengizleri gibi (Kaplan 2018: 785).

Klasik Türk edebiyatında bilinen şehrengizlerin sayısı yeni yapılan çalışmalarla birlikte her geçen gün artmaktadır. Bu meyandaki son çalışmayı "*Abdî ve Kütahya Şehrengizi*" adlı çalışmayla Yunus Kaplan yapmıştır. Kaplan, mezkûr makalesinde daha önce varlığı bilinmeyen ve hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan ancak 16. yüzyıl şairlerinden olduğu kanaatine vardığı Abdî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınan *Kütahya Şehrengizi'* yle birlikte edebiyatımızdaki bu türdeki eser sayısının 86'ya ulaştığını belirtmiştir (Kaplan 2018: 786).

Kaplan'ın bu çalışmasından sonra da daha önce bilinmeyen yeni şehrengiz metinleri tespit edilmiştir. Şehrengizler üzerine yapmış olduğu iki farklı çalışmayla bu türe ait üç yeni şehrengiz metni tespit ederek ilim âleminin istifadesine sunan Zahide Efe, "*Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri*" başlıklı ilk çalışmasında; müellifleri meçhul olan Üsküp ve Budin şehirleri için kaleme alınan şehrengizlerin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durarak bunların çeviriyazılı metinlerine yer vermiştir (Efe 2019a). Efe, "*Kâmî ve Revan Şehrengizi*" başlığını taşıyan ikinci çalışmasında ise 16. yüzyıl şairlerinden olduğunu tahmin ettiği Kâmî mahlaslı bir

şairin Revan hakkında yazmış olduğu şehrengizi ilk çalışmasındaki minval üzere ilim âlemiyle paylaşmıştır (Efe 2019b). Efe'nin tespit ettiği bu üç yeni şehrengiz ile birlikte klasik Türk edebiyatında bu türde kaleme alınan eser sayısı 89'a çıkmaktadır.

Bu çalışmada daha önce şehrengizler üzerine yapılan bazı çalışmalarda Keşan'a ait olduğu söylenen (Levend 1957: 54, Karacasu 2007: 304); ancak yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde günümüzde Slovakya'ya bağlı olan şimdiki adı Slovence Kosice, Macarca Kassa olan ve Osmanlıların ise Kaşa/Kaşav adını verdiği şehir için kaleme alınan *Kaşa Şehrengizi*'nin şekil ve muhteva özellikleri üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunularak çeviriyazılı metnine yer verilmiştir.

1. Künûzî ve Kaşa Şehrengizi

1.1. Künûzî ve Hayatı

Üzerinde çalıştığımız *Kaşa Şehrengizi*'nin üç yerinde şairin mahlası, Künûzî olarak geçmektedir. Bu da eserin, Künûzî tarafından yazıldığına dair herhangi bir tereddüde mahal bırakmamaktadır:

Düşüpdür derd-i aşkuña Künûzî
Künûzî derdimün dermânı Koralad b. 112

Du'âsını Künûzî andelîbüñ
Kabûl eyle İlahî ol garîbüñ b. 143

Ancak *Kaşa Şehrengizi*'nin sahibi Künûzî hakkında tezkirelerde ve biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bu durumda şair hakkında eldeki şehrengiz metninden hareketle birtakım çıkarımlarda bulunmak dışında bir hükme varmak mümkün görünmemektedir.

Künûzî, *Kaşa Şehrengizi*'nde hayatı hakkında bilgi vermemiştir. Ancak eserinin birkaç yerinde esaret altında olduğunu ve bu eserini de Tokay'da esirken yazdığını söyleyerek içinde bulunduğu bu esaretten kurtarması için Allah'a olan niyazını dile getirmiştir:

Acâ'ib luḫf mürüvvet key 'acâ'ib
Ki biz dutsağla olmuşlar muşâhib b. 88

Çekerüz gice gündüz bend ü zindân
Halâş eyle bizi yâ fâzî-ı Yezdân b. 138

Toḫayda dutsaḫ iken ey qarındaş
Çekerken derd ü miḫnet bend-i zindân b. 144

Yazıldı bu beyitler söylenildi
Kaşa şehri hikâyet eylenildi b. 145

Bilürsüz dutsaḫ iken ehl-i küffâr
Komazlar bize yazu yazmaḫ ey yâr b. 148

Du'âñuzla ola kim fâzî-ı Yezdân
Bizi ḫurtara dutsaḫlıḫdan âsân b. 152

Bu ifadelerden Künûzî'nin zindan esaretini Tokay'da çektiği anlaşılmaktadır. Günümüzde Tokaj diye adlandırılan ve Kuzey Macaristan'da bulunan Tokay, Osmanlı orduları için tıpkı Kaşa gibi Macar sınırındaki serhat şehirlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak şairin şehrengizinde hasbihali hakkında bilgi verdiği ifadelerden Kaşa'dayken de esarete olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu durumda Künûzî, hem Kaşa hem de Tokay'da esaret içinde bulunmuş ancak eserini Tokay'da kaleme almıştır.

Künûzî'nin ne zaman ve niçin esir düştüğünü kestirmek şimdilik mümkün değildir. Ancak esir bulunduğu şehirlerin Osmanlı'nın Orta Macaristan sınırındaki serhat boyu olmasından hareketle Osmanlı'nın bu bölgelere yaptığı seferlerden birinde esir düşmüş olabileceğine hükmedilebilir. Kaldı ki şairin Kaşa'nın Müslümanların eline geçmesi için niyazlarda bulunduğu aşağıdaki beyitler bu hükmü destekler mahiyettedir:

*İlâhî ol habîbün hürmetine
Naşîb eyle bu şehri ümmetine*

*Mekân bağlayalum bu şehri içinde
Ki yokdur mişl bunuñ dehr içinde*

*Ƙonalum göçelüm tağlarında
Yiyelüm içelüm bağlarında*

*Bişürelüm bayırında Ƙurbân
Müyesser Ƙıl bize fażl-ı Yezdân*

*Bu şehriñ Ƙıralum [hep] bütlerini
Müselmân idelüm dil-berlerini* b. 126-130

Künûzî'nin hayatıyla ilgili en önemli çıkarımlardan birisi de bir beyitte şehrengizin yazılışına 1035/1625-26 yılını tarih düşürmüş olmasıdır. Bu da bizlere şairin bu tarihte hayatta olduğunu göstermektedir:

*Târîhüñ gel okı ey merd-i Hudâ
'Ayn u şād u tā Ƙāf u hiden yāriyâ* b. 155

1.2. Kaşa Hakkında

Slovençe Kosice, Macarca Kassa olan şehre; Osmanlılar Kaşa/Kaşav adını vermiştir. Günümüzde Slovakya'nın doğusunda, Macaristan'ın kuzey doğu sınırında yer alan Kosice, yaklaşık 250 bin nüfusuyla ülkenin en büyük ikinci kentidir. Hornad Irmağı'nın kıyısında yer alan Kosice, ülkenin doğu kısmının da merkezi olarak görülür.

Osmanlılar döneminde Orta Macaristan'a bağlı bir yerleşim yeri olan Kaşa, uzun yıllar Osmanlı'nın Batı'daki fethedilmeyi bekleyen en uç serhat boylarından biri olmuştur. Ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın bu bölgelere düzenlediği 1526 Macar, 1541 Budin ve 1566 Zigetvar ile daha sonraki dönemlerde bölgedeki Eğri, Varat, Uyvar gibi birçok yerin fethedilmesine vesile olan seferlere rağmen Kaşa bu fetihlerden nasibini alamamıştır.

1682 yılında Budin beylerbeyi Serasker İbrahim Paşa, Orta Macaristan'ın merkezi olan Kaşa'yı İmre Tökeli'nin askerlerinin yardımıyla iki günlük bir muhasaradan sonra fethetmiştir. Osmanlı, kendi himayesinde kalmak şartıyla Kaşa'yı İmre Tökeli'ye bırakarak onu Orta Macar kralı ilan etmiştir (Uzunçarşılı 2003: 436). Ancak dolaylı da

olsa Osmanlı'nın Kaşa'daki hâkimiyeti uzun sürmemiş ve 1683 Viyana bozgunundan sonra tekrar elden çıkmıştır.

1.2.1. Evliya Çelebi'ye göre Kaşa Şehri

1661 yılında Erdel Seferi'ne katılmak üzere Temeşvar'a giden Evliya Çelebi, aynı yılın kurban bayramından sonra Temeşvar'dan Erdel'e seyahati esnasında Kaşa'ya da uğramış ve şehir hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. *Kaşa Şehrengizi'*nde kısa bir zaman sonra kaleme alınan *Seyahatname'*de Kaşa hakkında verilen bilgiler şöyledir:

Bu şehir Acem diyarından gelen Minuçehr evlatlarından Kaşa Ban yapısıdır. Bundan dolayı ismini de kurucusundan alır. Nice kez kraldan krala el değiştiren şehir, hâlen Orta Macar'da Kurs keferesi içinde Nemse çarısı hükmünde Erdel kralları elinde olup reayası Eflak ve Korol'dur.

Kaşa Yaylası eteğinde dörtgen şeklinde uzunlamasına şeddadi kesme taştan, sağlam ve dayanıklı; Eğri Kalesi gibi dağ eteğine kurulmuş bir kalesi vardır. Bu kale, Eğri'nin ucu kadar geniş ve büyük tabyalara sahiptir. Dağdan tarafı büyük bir hendeği ile 8 adet yeni ve sağlam kapıya sahiptir. Bu kale, çepçevre iki kat duvarı ve dışında sağlam kirpi gibi balyemez toprakla bezenmiş sağlam bir kaledir.

Kaşa, öyle bir şehirdir ki Erdel diyarında bu Kaşa şehri ve Praşo şehri sanki Mısır'a denktir ve yaz-kış insan deryasıdır. Kale içinde 4.000 adet saraylar ve kat kat kâgir yapıları vardır. Her biri birer tür tarz ve tarh üzere yapılmıştır ki bunların kaleme yazılması mümkün değildir. Kale kapılarının araları ağzına kadar cephane, bekçi ve gözcülerle doludur. Bu kale halkının korkuları daima Leh'ten ve Çek'tendir. Bu kaleden dışarı güney tarafta kibleye bakan yokuş aşağı tüm evleri birbiri üzere önünü görecektir şekilde bakımlı ve süslü büyük bir varoşu vardır. Bu da dörtgen şekilli bir yalın kat kaledir. Hendeği gayet sarp ve sağlamdır ki bu şehir iki saatte ancak dolaşılır. Şehir içi baştanbaşa satranç nakşı tarh olunmuş anayolları temiz kaldırımli sokaklardır ki anlatılması mümkün değildir. Bütün anayolları, baştanbaşa beyaz mermerlerle döşelidir. Tise Yaylağı dibinden akan nehri, kale ensesinden yokuş aşağı akar. Hane sahipleri tarafından süpürgelerle süpürülen sokakları o kadar temizdir ki bal dökse yalanır. Bu hâliyle şehrin zarıflığı ve tatlılığı başka hiçbir diyarda yoktur.

Bu şehrin dört tarafı Kaşa Yaylağı eteklerine kadar uzunluğu ve genişliği dört saati bulan uzak mesafeye kadar bağ, bahçe ve şebekeli bostandır. 1060 adet kâgir süslü dükkânlara sahip bedesteni ile yetmiş kilisesi, on bir hanı ve üç adet hamamı vardır.

Bu şehirde Kaşa Ban Muğanı adıyla anılan tavanı ve döşemesi çok sanatlı, yüz sanduka saf altın sarf edilerek inşa edilen bir kilise mevcuttur. Kilisenin içi ve dışı, mermerden çeşit çeşit ibretlik işlemeli şekillerle süslenmiştir. Bütün duvarları nakışlar ile işlenmiş ve yaldızlı parlak camlar ile bezenmiştir. Kilisede papazların vaaz vermeleri için mihrabının doğu tarafına altın, gümüşlü bir kürsü konmuştur ki ustaların ona bir keski dahi vurmaya güçleri yetmez. Çelipa kürsü üzerinde bir hayli muteber kitaplar ve cevahir kaplı İnciller yığılmıştır. İçinde Hazret-i İsa'nın 12 havarisinin heykel ve timsalleri bulunan bu kilisenin dört tarafındaki duvarlarda kral hediyeleri olan kıymetli kumaşlardan yapılmış perdeler asılmıştır. Her bir köşesinde mücevher işlemeli, çok süslü öd ve amber tüsüleri bulunmaktadır. 3.000 adet papaz, ruhban ve hizmetçisi vardır. Dünyadaki Hıristiyan beldelerinden gelen 12.000 adet gümüş ve altın kandiller ile türlü türlü avizelere sahiptir. Avlusunda pek çok fıskiye, şadırvan ve selsebil

akmakta ve bu avlunun içi, çeşitli meyve ağaçları ile süslenmiştir. Bu avlunun çevresinde papazların oturdukları 300 adet oda vardır (Kahraman 2010: 45-53).

2. Kaşa Şehrengizi

Kaşa Şehrengizi'nin şimdilik bilinen tek nüshası bulunmaktadır. Berlin Devlet Kütüphanesi'nde "Ms. Diez A. Octav 159" numaralı şiir ve fevâid mecmuasının 108b-111b varaklarında "*Şehr-i Kaşa'nuñ Vasfı vü Medh-i Cemîlidür*" başlığıyla kayıtlıdır. Üç sütun hâlinde ve değişik sayıda satır sayısına sahip olup talik kırması hatla kaleme alınmıştır.

2.1. Telif Tarihi

Künûzî şehrengizinin hâtime bölümündeki bir beyitte eserin yazılışına 1035/1625-26 yılını tarih olarak düşürmüştür:

Tārîhün gel oқи ey merd-i Hudâ
‘*Ayn u şâd u tâ kâf u hîden yâriyâ* b. 155

2.2. Şekil Özellikleri

2.2.1. Nazım Şekli

157 beyitten müteşekkil olan *Kaşa Şehrengizi*, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Ayrıca *Şehrengiz* içinde Korlad adlı bir güzel hakkında yazılmış beş beyitlik bir gazel ile yedi bentlik bir murabba yer almaktadır.

2.2.2. Vezin

Şehrengizlerde yaygın olarak tercih edilen aruz kalıbı, hezec bahrinin *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün* kalıbıdır. Künûzî de şehrengizinde bu kalıbı tercih etmiştir. Metinde birçok yerde vezin kusuru karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu kusurların bir kısmının müstensih hatası olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Şair, vezin tatbikinde yer yer vasl, imale, zihaf, teşdid ve tahfif gibi aruz tasarruflarına başvurmuştur. Ancak bunlar içinde karşımıza en fazla çıkan uygulama imaledir. Aşağıda bu uygulamalardan birkaçına çeşitli örnekler verilmiştir.

Vasl: Vezin gereği ünsüz harfle biten bir kelimeyi ünlü harf ile başlayan bir kelimeye bağlamak olan vasl, metinde birçok yerde karşımıza çıkmaktadır:

Çün içinde oқumak eyler âğâz
Kilisâdan çıkar biñ dürlü âvâz (b. 67)

İdüp pāk eyler añların için ter
Doқunup rüşen eyler şems-i enver (b. 40)

İmâle: Açık hecelerin kapalı hece değerine yükseltilmesi veya kapalı hecelerin kapalılık derecelerinin artırılmasıyla oluşur. Bu uygulama daha çok Türkçe kelime veya ekler ile tamlama eklerinde karşımıza çıkmaktadır:

Кıла^lum muhtaşar taş^{ra} olanı
Girelüm şehriñ icine dolanı (b. 32)

Tabaka tabaka taş hâneleri
Şovuk podruk durur mey-hâneleri (b. 35)

Zihaf: Uzun ünlülerin kısa ünlülere, medli hecelerinin ise bir kapalı hece değerine düşürülmesidir. Aruz kusurlarından bir olarak görülen zihaf, birkaç yerde karşımıza çıkmaktadır:

*Fiğān idüp degirmenler kıılır un
Şanasın Leylîyi aldurdı Mecnūn* (b. 31)

*Yapılmış iki üç kat daş dīvārı
Ki sedd eylemişdür cümle varı* (b. 33)

2.2.3. Kafiye

Kafiye, manzum metinlerde ahengi sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Künûzî de 157 beyitten oluşan *Kütahya Şehrengizi*'nde kafiye kusurunun olduğu yedi beyit dışında bütün beyitlerde kafiye kullanmayı tercih etmiştir. Şairin kafiye türleri içerisinde en çok tercih ettiği mürdef kafiye türüdür. Kafiyelerin tercih edilme sıklıkları ve bunlara verilebilecek bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

Mürdef Kafiye: Revi ile ridf (harekesiz elif, vav, ye) harfinden oluşan kafiye türüdür. 84 beyitte bu kafiye türü tercih edilmiştir:

*Olupdur bir yanı bāğ u gülistān
İder bülbülleri feryād u efgān* (b. 13)

*'Acā 'ib şekl-i hūb dil-beri var
Bu şehr-i Kaşanuñ içinde ey yār* (b. 150)

Mücerred Kafiye: Sadece revî harfinden oluşan kafiye türüdür. Şair, 48 beyitte bu kafiye türünü tercih etmiştir:

*'Acā 'ib yirde urulmuş bināsi
Şanasın olmaya āhîr fenāsi* (b. 13)

*Binesüz yügrük at üstine hem
Olasız dîn-i İslām ile hem-dem* (b. 85)

Müesses Kafiye: Revi harfi ile ridf arasına harekeli bir harfin (dahîl) girmesiyle oluşan kafiye türüdür. Şair, bu kafiye türünü sekiz beyitte tercih etmiştir:

*Dağı buğdayı vü arpası vāfir
Velikîn ādemîsi cümle kāfir* (b. 28)

*Acā 'ib luṭf mürüvvet key 'acā 'ib
Ki biz dutsağla olmuşlar muşāhib* (b. 88)

Mukayyed Kâfiye: Revi harfi ve kendisinden önce harekesiz bir ünsüzden oluşan kafiye türüdür. Metinde sadece beş beyitte bu kafiye türü karşımıza çıkar:

*Oğurlar 'ilm-i İncil deyr içinde
Yitürdüm 'aqlumı bu seyr içinde* (b. 66)

*Egerçi kim ayağında demür bend
Velî gönlünü egler bir şeker-ḳand* (b. 75)

Künûzî, kafiye türünü eserine tatbik etmede çok büyük oranda başarılı olmuştur. Ancak zaman zaman kafiye kusuru olan beyitler de karşımıza çıkmaktadır. Tabii ki

karşımıza çıkan bu kusurların müstensih hatası da olabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Örneğin aşağıdaki beyitte kafiyenin asli harfi olan revî farklılığı bir kusur olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Toğayda dutsak iken ey karındaş
Çekerken derd ü miñnet bend-i zindân* (b. 144)

Aynı şekilde bu kusur, aşağıdaki beyitte de bulunmaktadır:

*Kaşa şehrin hikâyet eyleyelüm
İçin taşın yine serh eyleyelüm* (119)

2.2.4. Redif

Aynı anlam ve görevdeki kelime ve eklerin mısra sonlarında kullanılmasıyla oluşan redif, de kafiye gibi manzum metinlerde ritmik akışkanlığı sağlayarak ahengi tesis etmeye yarayan önemli bir unsurdur. Divan şiirinin künhüne vakıf bir şair olarak Künûzî de *Kaşa Şehrengizi'*nde redif kullanmada cömert davranmıştır. Şair, 157 beyitten müteşekkil bu eserinin 86 beytinde redif kullanmıştır. Kullanılan bu rediflerin büyük çoğunluğu eklerden oluşsa da sadece kelimelerden oluşan rediflere de tesadüf edilmektedir. Bu şekilde karşımıza çıkan rediflerden birkaçı aşağıda gösterilmiştir:

*Sözümüz diñleyene söylerüz biz
Velî diñlemeyeni n'eylerüz biz* (b. 2)

*Kim anuñ adına Kaşa dimişler
Güzellerin gören şaşu dimişler* (b. 11)

*Degirmenler dutupdur şu yüz*ini*
Hesâb itmek ne lâzum bir göz*ini** (b. 30)

2.3. Muhteva Özellikleri

Klasik Türk edebiyatında şehrengizler, genellikle mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Bundan dolayı bu tür eserler, mesnevilerin sahip olduğu “sebeb-i telif, asıl konunun işlendiği bölüm ve hâtime” bölümlerine uygun olacak şekilde tanzim edilmişlerdir. Bu ise “münâcât, sebeb-i telif, şehir güzellerinin tavsifi ve hatime” bölümleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Künûzî de *Kaşa Şehrengizi'*ni mesnevi nazım şekliyle yazdığı için bu klasik düzene uymuştur. Giriş bölümü olarak kabul edebileceğimiz ilk on beyitte şair, söz ehli olanların gönlünün açılacağı büyük bir şehir hakkında hoşça bir hikâye söyleyeceğini söyleyerek girişte bulunur.

10-52. beyitler arasında şair, Kaşa şehrinin vasıflarını anlatır. Bu şehrin insanı hayrete düşürecek bir yerde kurulmuş olan kalesinin adeta sonu yoktur. Etrafı, içinde bülbüllerin daima feryat ettikleri bağ ve bahçelerle çevrilidir. Özellikle bahar aylarında görenlerin şaşkınlıktan kendilerini alamadıkları bu yerin sol yanı dağ, sağ yanı ise ovadır. Dağı, içinde soğuk suların kaynadığı yemyeşil öyle bir engin dağdır ki içinde keklikler ve çeşitli hayvanlar dolaşmaktadır. Dağı gibi yemyeşil ovasında da soğuk sular kaynamaktadır. Bu, içine girenlerin hayrete düştükleri türlü türlü çiçeklerle kaplı bir ovadır. Bütün halkı kâfir olan bu ovada arpa ve buğday bolca yetişmektedir. İçinde ve yanında akan sularının üzerinde ise un öğütülen sayısız değirmen bulunmaktadır.

Şair, 32. beyitte Kaşa'nın dışını anlattıktan sonra içini anlatmaya geçer. Şehrin etrafı, iki-üç kat taş duvarla çevrilmiştir. Şehrin içi o kadar muntazamdır ki yağmur yağdığında insanın ayağına çamur bile bulaşmaz. Her birinin önünde bir pınarın olduğu tabaka tabaka hâlindeki evleri hep taştandır. Yine şehrin ortasından geçerek dışarı dökülen bir akarsuyu vardır. Şehrin içinde bütün Macar ülkesinde eşi ve benzeri olmayan acayip bir kilise bulunmaktadır. Sesi her yerden duyulan bir saate sahip olan bu kilisenin içinde içi altın varaklarla süslü, görenleri hayranlık içinde bırakan, büyüklükte insan başına benzeyen bir resim vardır. Bu resim, ayın gökyüzündeki şekline göre şekillenmekte; yani ay gökyüzünde hilâl olsa bu resim de hilâle, dolunay olsa dolunaya dönüşür. Eğer ay bir iki gün gizlenecek olsa o da gizlenir.

Şair, bundan sonra 53-88. beyitlerde Kaşa şehrindeki güzellerin övgüsünü yapar. Bu şehir uzun boylu, ince belli, yanakları goncaya, alınları güneşe ve aya benzeyen sayısız güzellerle doludur. Yanakları al, dudakları bal gibi olan bu güzellerin en büyük kârı âşıkları baştan çıkarmaktır. Adeta bütün Macar ülkesinde ne kadar göz varsa bu güzelleri görmek için Kaşa'ya gelmiştir. Bu şehirde yaşayanlar pazar günü bölük bölük kilisede toplanıp İncil okuyarak ibadet ederler. Esirlerin önünden geçen bu insanların kimisi para kimisi de ekmek vererek onlara türlü ihsanlarda bulunurlar. Sabaha kadar zindanda kalan esirler, gündüz olunca bu güzellerin seyri ve sohbetiyle vakit geçirerek bir nebze olsun dertlerinden uzaklaşırlar.

Daha sonra şair, bu şehirdeki güzel kızların ve gelinlerin övgüsünü yapar. Ona göre bu şehirde kaşı ve gözü kara, dişleri lal ve mercan, yanakları güneş, göğsü gümüş, parmakları ise ince kamaşa benzeyen uzun boylu, ince belli binlerce güzel vardır. Gerek erkek gerek kız olsun bu güzeller seyrinde esirliğini unutan şair, bunlar arasında gönül verdiği Korlad adında bir güzelin vasfını yapar. Hatta onun hakkında yazdığı beş beyitlik gazel ile yedi bendlik murabbaya yer verir.

118. beyitten sonra tekrar Kaşa'nın tasvirine dönen Künûzî, Macar'da kışı olmayan bu şehirde her gün alış veriş yapan sayısız kalamarın oturduğunu söyleyerek dünyada acı veya tatlı ne tür meyve varsa bu şehirde bulmanın mümkün olduğunu ifade eder.

125. beyitten 143. beyite kadar şair, dünyada eşi ve benzeri olmayan bu güzel şehrin Müslümanlar tarafından fethedilerek yurt edinilmesi için Allah'a duada bulunur.

Şehrengiz'in 144. beyitten sonrasını hatime bölümü oluşturur. Künûzî bu bölümde, Tokay'da esir olduğu için eserini bazen gizli bazen de duvara naksetme yoluyla nazmettiğini söyleyerek birtakım eksikliklerin hoş karşılanmasını diler. Şair, bu eser vesilesiyle hayırla yâd edilmesini umarak içinde bulunduğu esaretten kendisini kurtarması için Allah'a duada bulunmayı da ihmal etmeyerek eserini bitirir.

Kaşa Şehrengizi, sahip olduğu bu muhtevayla daha önce yazılmış olan şehrengizlerle benzerlik gösterir. Şehrengiz türünde yazılan birçok eserde olduğu gibi bu şehrengizde de Kaşa şehrinin tavsifi yapılmış, ardından bu şehirdeki kadın ve erkek güzellerin vasıfları dile getirilmiştir. Ancak şair, diğer şehrengizlerden farklı olarak şehirdeki bu güzelleri şahıs bazında ayrı ayrı tavsif etmemiş; bu güzeller içinde sadece Korlad adlı bir Macar güzelinin vasıflarını ve ona beslediği duyguları terennüm etmiştir. Karşılıklı muhavereye bulunacak kadar aralarının iyi olduğu bu şahıs hakkında ayrıca bir gazel bir de murabba yazmıştır.

Bu özellikleriyle eser, hem Osmanlı coğrafyası dışında bulunan bir şehir hakkında yazılmış olması hem de Müslüman olmayan güzellerin tavsifinde bulunulması bakımından edebiyatımızdaki diğer şehrengizlerden farklılık göstermektedir.

Hem şekil hem de muhteva özellikleri dikkate alındığında *Kaşa Şehrengizi'*ni hem bir şehrin sahip olduğu tarihî ve coğrafi güzellikleri hem de bu şehirde yaşayan güzelleri anlatan şehrengiz türüne dâhil etmek mümkündür. Çünkü bu eserde Kaşa'nın sahip olduğu özelliklere değinilmesinin yanında şehirde yaşayan güzellerin genel olarak tavsifi yapılarak Korlad adlı bir güzel ayrıca övülmüştür.

Metin

Şehr-i Kaşanuñ Vaşfı vü Medh-i Cemîlidür

mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

1. İşit bir muhtaşar söz söyleyelüm
Yazup birkaç saır nazm eyleyelüm
2. Sözüme dinleyene söylerüz biz
Velî dinlemeyeni n'eylerüz biz
3. Söz ehlidür olan nuḡkına şâdık
K'olur cândan Hâkuñ vechine 'âşık
4. Ne bilsün söz nedür hayvân-ı nâ-dân
Kim anı kaplamışdur fi'l-i şeyṭân
5. Diyelüm size uşta bir hikâyet
Velî hoşça hikâyetdür be-gâyet
6. Ki gönli dinleyenüñ rüşen ola
Açıla bâğ u bâğçe gülşen ola
7. Çü gülzâr açılır bülbül hezârân
İderler gice gündüz âh [u] efgân
8. Gel ey söz ehli taṭvîl itme söz[i]
Beyâna başla yine baçar göz[i]¹
9. Alan bir kıldan alur ey birâder
Oğur bir noḡṭadan Hâkkı ser-â-ser
10. Size yâd idelüm bir şehr-i a'zam
Gel imdi dut kulağüñ diñ(i)le hem

¹ Vezin tutarsız.

11. Kim anuñ adına Қаша dimişler
Güzellerin gören şaşa dimişler²
12. Diyelüm imdi vaşfını Қаšanuñ
Durağı ola şāyed perşānuñ
13. ‘Acā’ib yirde urulmuş bināsı
Şanasın olmaya āhir fenāsı
14. Olupdur bir yanı bāğ u gülistān
İder bülbülleri feryād u efgān
15. Қақан bülbülleri āvāz iderler
Cihānı dükeli³ dem-sāz iderler
16. İrişdükte bahār eyyām[1] ey cān
Қалурdı cān u dil ҳайretde ҳайrān
17. Nişānuñ gösterür bāğı cinānuñ
Degül yañlış bu söz terk it ki anuñ
18. Dağı şol cānibüni tağa virmiş
Nice kim şağ cānibüni bāğa virmiş⁴
19. Çıķup? kebk yürür oynar içinde
Güzel şovuk şular қaynar içinde
20. ‘Acā’ib tağ durur bī-ḥadd [ü] gāyet
Dutupdur bir nice līk? pür-āfet
21. Geyer çünkim yeşil ṭon ol ulu tağ
Olupdur şanasın tağ üstine⁵ bāğ
22. Hezārān dürlü қuzgun nağme dutar
Fiğān eyler o tağ üstinde anlar

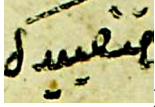
²“gören şaşa” kelimeleri arasında herhangi bir anlam veremediğimiz ibaresi kayıtlıdır. Ancak vezin gereği bu kelime metne dāhil edilmemiştir.

³ Yazma nüshada şeklinde yazılan ve anlam gereği “dükeli” olarak okuduğumuz bu kelime müstensih tarafından ya yanlışlıkla ya da ağız özelliği nedeniyle bu şekilde yazılmış olabilir. Kelimeyi “dikeli” gibi farklı şekillerde de okumak mümkündür.

⁴ Vezin tutarsız.

⁵ Yazma nüshada “bāğ üstinde” şeklinde yazılan ibare, vezin ve anlam gereği metne bu şekilde alınmıştır.

23. Kılurlar şanasın üstinde pervâz
Oğur her birisi bir dürlü sâz
24. Dağı bir yanı diñle ey qarındaş
Güzel çayır çemendür tağ ile taş
25. Biter içinde yonca dağı tarķıl
Ovayı kaplamış[dur] bir niçe kıl
26. Çiçekler dürlü dürlü şad-hezārān
Kāalur hāyretde içine giren cān
27. Güzel şovuk şular kaynar içinde
Ġarīb bülbül müdām ağlar içinde
28. Dağı buğdayı vü arpası vāfir
Velīkīn ādemīsi cümle kāfir
29. Aķar dördinci yanında a[nuñ cū]
Girür ol şu içine niçe gül-rū
30. Degirmenler dutupdur şu yüzünü
Ġisāb itmek ne lāzum bir gözünü
31. Fiğān idüp degirmenler kılur ün
Şanasın Leylīyi aldurdı Mecnūn
32. Kılalum muhtaşar taşra olanı
Girelüm şehriñ içine dolanı
33. Yapılmış iki üç kat daş dāvārı
Ki sedd eylemişdür cümle varı
34. Eger bir yağsa yağmur
Bulaşmaz ayağına zerre çamur
35. Tabaka tabaka taş hāneleri
Şovuk podruk durur mey-hāneleri
36. Dağı her bir eviñ öñinde bīñar
İçi şu ile toptoludur ey yār

37. Yine ol şehriñ ortasında ey cān⁶
Revān olup aqar bir şu firāvān
38. İçin pāk eyler ol şehriñ çekilür
Çekilüp tışarısına dökilür
39. Kōmaz şehriñ içinde mühmelātı
Çıkardur taşra cümle kir ü atı
40. İdüp pāk eyler añların için ter
Doqunup rüşen eyler şems-i enver
41. Dağı orta yirinde bir kilisā
Yapılmış şöyle kim āyīn-i ‘İsā
42. Düzülmüş key ‘acā’ib ol kilisā
Bulunmaz aña Üngürüsde hemtā
43. Bu deyr⁷ üstinde var bir ulu sâ‘at
İderken ehl-i cümle aña ‘izzet
44. İşidilür o bî-gāyet ırāqdan
Şanasın āh ider derd-i firāqdan
45. Dağı deyrüñ içinde ey qarındaş
Yazılmış bir şekil uş idelüm fāş
46. Büyüklükde adam başına beñzer
Mu‘ayyen göz ile qaşına beñzer
47. İçi altun varaqla naqş olupdur
Gören ol şüreti hayrān qalupdur
48. Kamer çünkim hilāl olur semāda
Hilāl olur o şüret [de] orada
49. Kamer çün bedr olısar kemākān
O dağı bedr olur ol yirde ey cān
50. Kamer bir iki gün pinhān olur çün
O dağı gizleniser bir iki gün
51. Zuhūr eyler kamer çünkim cihāna

⁶ Yazma nüshada “yār” şeklinde yazılan bu kelime, kafiye gereği bu şekilde tamir edilmiştir.

⁷ Yazma nüshada “deyrüñ” şeklinde yazılan bu kelime, vezin gereği bu şekilde tamir edilmiştir.

- Kamerveş o dağı gelür ‘ıyāna
 52. Zihî ‘ aql issi kāmīl? zihī ūstād
 Ki bunuñ gibi şan‘ at kılmış ābād
 53. Gel ey ūftāde vü bī-çāre ‘ āşık
 Firāk u derd ile āvāre ‘ āşık
 54. Size yād idelüm maḥbūblarını
 Ser-ā-ser dişi erkek hūblarını
 55. ‘Acā’ib-şekl hūb dil-ber[ler]i var
 Bu şehir-i Kaşanuñ içinde ey yār
 56. Kiminūñ boyı uzun beli ince
 Yañaqları kiminūñ verd-i gönçe
 57. Kiminūñ alını beñzer şems [ü] māha
 Düşürür ehl-i ‘ aşkı āh u vāha⁸
 58. Kiminūñ gül gibi yañaqları al
 Kiminūñ şehd ü kıand dudakları bal
 59. Kiminūñ vechine ḥayrān olur gün
 Qalur cevvinde ser-gerdān olur gün
 60. Şanasın Ūngürüsde ey qarındaş
 Ne deñlü var ise çün göz ile kaç
 61. Gelüp bunda cem‘ olurlar mu‘ ayyen
 Ki hūblarla bu şehir olmuş müzeyyen
 62. Zihī naqqāş-ı kāmīl bāreka’ llāh
 Ki yazmış böyle [bir] şūret [hem] ol şāh
 63. Yine kendü kıılır kendüyi seyrān
 Olupdur āyine kendüye ey cān
 64. Mübārek vechi Ḥaqqūñ mir’ āti_ olmuş
 Bulanlar bunda Ḥaqqı anda bulmuş
 65. Bāzār günü olıcaq cem‘ olurlar
 Bölük bölük kilīsāya varurlar

⁸ Yazma nüshada “vāya” şeklinde yazılan bu kelime, anlam ve kafiye gereği bu şekilde tamir edilmiştir.

66. Oqurlar a'lem İncil deyr içinde
Yitürdüm 'aqlumı bu seyr içinde
67. Çün İncil oqumak[a] eyler āgāz
Kilīsādan çıkar biñ dürlü āvāz
68. Kilīsā qaşd ider secdeye varmaq
Qarār itmez ne turmaq ne oturmaq
69. Muhib dürür kimi İslāma ey cān
İlāhī kııl müyesser dīn ü imān
70. Gelüp dutsaq öninden çün geç[er]ler
Görürler dutsaq olduĝın seçerler
71. Kimi aqçe virür kimisi etmek
Sa'adet bunları bir kerre görmek
72. Güzel sözle kār itdiler cānına
Sekīn turaq diyü otrur yanına
73. Görür bī-çāre 'aşıq çün bu hāli
Yitürür 'aqlını qalmaz hayāli
74. Añup evvelki aqvālin ider düş
Qılur ser-cümle derdini ferāmūş
75. Egerçi kim ayaĝında demür bend
Velī gönlünü egler bir şeker-qand
76. Çekerler tā şabāh olunca zindān
Velī gündüz ider bunları seyrān
77. Muşāhabet idüp ol dir devālar
Ğarīb dutsaqa eylerler vefālar
78. Su'al eyler bize ol meh-liqālar
Qılanlar derd-i 'aşqa çoq devālar
79. Eger İslāma varsañ bize hürmet
İderlerdi 'aceb ol yirde 'izzet
80. Biner miydük biz anda yügrük ata
Binüp ata irer miydük hayāta
81. Didüm ey vechüñe hayrān felekler

- Güneş yüzlü peri-peyker melekler
82. Niye diñ açılıpdur güllerüñüz
Niye diñ bulunup [bu] leblerüñüz
83. Niye diñ leblerüñüzden aqar bal
Niye diñ var bu sizde⁹ haṭṭ ile ḥāl
84. Yürüñ İslāma tā ḥürmet bulasız
Sa‘ ādet ehli_ olup devlet bulasız
85. Binesiz yügürük at üstine hem
Olasız dīn-i İslām ile hem-dem
86. Olasız er yigit meydān içinde
Añıla aduñuz devrān içinde
87. Naşīhatler iderüz işbu yüzden
Ola kim varalar İslāma sözden
88. Acā’ib luṭf mürüvvet¹⁰ key‘ acā’ib
Ki biz dutsağla olmışlar muşāḥib
89. Daḥı bu şehri içinde şad hezārān
Güzel kızlar gelinler vardur ey cān
90. Qaradur çeşm ü ebrûsı qaradur
Te‘ āla’İllāh zihī kudret yaradur
91. Olupdur dişleri [hem] la‘ l ü mercān
Yañaqları daḥı mihr-i dirahşān
92. Daḥı gögüsleri aqdur gümüşden
Daḥı parmaqları ince qamışdan
93. Uzundur boyları belleri ince
Geyer dürlü libāsları boyınca
94. Memesi var mı¹¹ yoq mıdur seçilmez
Şanasın verd-i ğonçedür açılmaz
95. Qaçan dōst görür gün yüzlerini

⁹ Yazma nüshada “vardur sizde bu” şeklinde yazılan bu ibare, vezin gereği bu şekilde tamir edilmiştir.

¹⁰ Yazma nüshada “luṭf u mürüvvet” şeklinde yazılan bu ibare, vezin gereği bu şekilde tamir edilmiştir.

¹¹ Yazma nüshada “mıdur” şeklinde yazılan bu ibare, vezin gereği bu şekilde tamir alınmıştır.

- Kara kaş ile kirpük gözlerini
 96. Açar ağızı şuyı bî-çârelerün
 Yüregi derdi ğamdan pârelerün
 97. Yakın varmağa yoğdur çâre begler
 İrağdan bağmağ ile gönlin egler
 98. Güzeldür dişisi el-ğakğ el-ğakğ
 Velî erkek güzellerine şaddağ
 99. Ne deñlü deyr olsa¹² kız u ‘ avret
 Gönül bir nesneye itmez mağabbet
 100. Hemân ‘ aşğ olsun erkek dil-berine¹³
 Gönül ‘ aşık yüzi enverlerine
 101. Bu yüzden seyr iderken hūblarını
 Kāmu erkek dişi mağbūblarını
 102. Ferāmūş eyledük dutsa[ğ]lığumuz
 Geçer hastelik ile sağlığumuz
 103. Olupdur adı Kōrlad ol cevānuñ
 Şanasın şemsidür ol āsumānuñ
 104. Elümi elüne alur ol āfet
 İder bizüm ile geh geh mağabbet
 105. Zihî gün yüzlü zihî a‘ lâ¹⁴
 Ki eyler ben ğarībine tesellā¹⁵
 106. Degül midür ğarīb dutsağa devlet
 İder sevdüğe cān ile mağabbet
 107. Sözin diñlerken ol serv-i revānuñ
 Yazıldı bu ğazel ğakğında anuñ
 Mükerrer Ğazel Kōrlad
 108. Benüm sulţānum[un] sulţānı Kōrlad

¹² Yazma nüshada “deyr olsa deyr” şeklinde yazılan bu ibare, vezin gereği bu şekilde alınmıştır.

¹³ Yazma nüshada “dilberlerine” şeklinde yazılan bu kelime, vezin gereği bu şekilde alınmıştır.

¹⁴ Vezin tutarsız.

¹⁵ Yazma nüshada “tesellā” kelimesi mükerrer yazılmış ancak vezin gereği biri metne alınmıştır.

Tenümde cānumuñ cānānı Ƙorlad

109. Şaçuñ küfrinden irişdük ĩmāna
Benüm [hem] dīnümüñ ĩmānı Ƙorlad¹⁶
110. Macar dil-berlerinüñ şāhısın çün
Ne var yoluña virsem cānı Ƙorlad
111. Efendim Ƙıl teraħħum ben ğarībe
AƘıtma gözlerümden Ƙanı Ƙorlad
112. Düşüpdür derd-i ‘aşkuña Künüzî
Künüzı derdümüñ dermānı Ƙorlad
113. Yazıldı bir murabba‘ daħı ey yār
Anuñ ħaƘƘında ƘıldıƘ izħār¹⁷
- fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün*

I

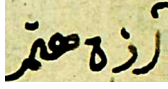
Āh kim vīrān olupdur bu dil-i şādum benüm
Şimdi dutsaƘ olmuşam añılmıyor adum benüm
Bir Macar oğlanı vīrān itdi ābādum benüm
An idoş¹⁸ lelkem¹⁹ efendim güste²⁰ Ƙorladum benüm

II

Gerçi dutsaƘlık cihānı başuma dar eyledi
Bir Macar oğlanı līkin cānuma kār eyledi
Gice gündüz hem-nişinüm āh ile zār eyledi
An idoş lelkem efendim güste Ƙorladum benüm

III

Ben senüñ yoluña terk itdüm şehā cān u teni
Āsitānuñda kerem luƒ eyle redd itme beni

Didi kim *siretim²¹ ben de seni*
An idoş lelkem efendim güste Ƙorladum benüm

IV

Gel benüm dīnüme gir diyü baña çok söyledi

¹⁶ Vezin tutarsız.

¹⁷ Vezin tutarsız.

¹⁸ idoş=ēdös: “tatlı”.

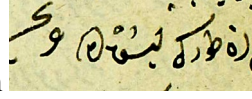
¹⁹ lelkem: “canım”.

²⁰ gyösszte=jösszte: “gelsene”.

²¹ siretim=szeretem: “seviyorum”.

D̄inine girmedigümçün çok cefalar eyledi

Ger dutarsa beni İslām

An idoş lelkem efendim güste orladum benüm

V

Gice gündüz āh u feryād eylerem hıç gülmezem

Gözlerümden cüş idüp aan yaşımı silmezem

*Mi doloğ*²² *sivem*²³ *ne nizd*²⁴ hālümü ben bilmezem

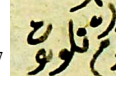
An idoş lelkem efendim güste orladum benüm

VI

Ey Macar dil-berlerinüñ şāhı gel ey[le] meded

Kim baña çekdürdi ‘aşkuñ dürlü miñnet bī-‘aded

*Tudode*²⁵ *nakşagoş uram*²⁶ *siritom*²⁷

An idoş lelkem efendim güste orladum benüm

VII

Bu Künüzī ayağūñ oprağına efkendedür

Cān u dil murğımı ararmış nigārā sendedür

*Azota*²⁸ saña ul oldu *azotanış*²⁹ bendedür

An idoş lelkem efendim güste orladum benüm³⁰

114. Kimi Türki dilince kimi Macar
Yazıldı bu murabba‘ ušta ey yār
115. Murādum bu durur añılaya ol
azel mağrifete çünki bula yol
116. İlāhī zāt-ı pākūñ ‘izzetine
Velāyet erlerinüñ hürmetine
117. Naşīb it sevdigüm dil-dāra ĩmān

²² Mi doloğ: “Ne iş?”

²³ sivem=szivem: “yüreğim/canım”.

²⁴ ne nizd=ne nēzd: “bakma”.

²⁵ Tudode: “Biliyor musun?”

²⁶ nakşagoş uram=nagysāgos uram: “devletli efendim”.

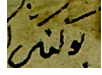

²⁷ siritom=szeretōm: “sevgilim”.

²⁸ Azota=azōta: “o zamandan beri ki”.

²⁹ azotanish=azutān is: “ondan sonra da”.

³⁰ Macarca ibarelerin Türkçeye çevirilerinde yardımlarını gördüğüm başta Prof. Dr. Maria Ivanics olmak üzere Prof. Dr. Eva Nagy Kincses, Prof. Dr. Emine Yılmaz ve Prof. Dr. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

- Dağı dutsaqlaruñ derdine dermān
118. Gelelüm yine evvelki beyāna
Beyānumuz çıkaralum ‘ıyāna
119. Kaşa şehrin hikāyet eyleyelüm
İçin taşın yine şerh eyleyelüm
120. gibi gözler çokdur
Bu şehriñ Üngürüsde kışı yoqdur
121. İçinde oturur bunca kalamar
Alış veriş ider her gün ey yār
122. Murāduñ her ne ise eyü yatlu
Gerek acı [vü] gerek ise datlu
123. Ne deñlü mīve vardur dehr içinde
Bulunur işbu [hep] şehir içinde
124. Kemālince yaratmış fazl-ı Yezdān
Bulunmaz birbirine ‘ayb u noqşān
125. İlahī pādişālar pādişāhı
Ki sensin cümleñüñ püşt-i penāhı
126. İlahī ol habībūñ hürmetine
Naşīb eyle bu şehri ümmetine
127. Mekān bağlayalum bu şehir içinde
Ki yoqdur mişil bunuñ dehr içinde
128. Konalum [hem] göçelüm tağlarında
Yiyelüm [hem] içelüm bağlarında
129. Bişürelüm bayırında [ki] kırbān
Müyesser kı[a] bize fazl-ı Yezdān
130. Bu şehriñ kıralum a bütlerini
Müselmān idelüm dil-berlerini
131. Koçalum ol güneş-rü ferlerini
Öpelüm gözlerini

132. Kilīsāyı yıķup mescid idelüm
Mekān dutup bu Şehirde ķalalum
133. Senüñ luţfuñ dur[ur] bī-ĥadd ü pāyān
Ķılursın cümle derd ehline dermān
134. Niyāzum bu durur yā fazl-ı Yezdān
Ki sende zāhir oldı sırr-ı Ķur’ān
135. Ķamu dutsaķları zindān içinden
Ĥalāş eyle çıkar düşmān içinden
136. Eger kim cürmümüze yok nihāyet
Velīkin raĥmetüñ bī-ĥadd ü ĝāyet
137. Nażar eyle faķīre vü ĝarībe³¹
Bizüm āhumuzı irgür ũabībe
138. Çekerüz gice gündüz bend ü zindān
Ĥalāş eyle bizi yā fazl-ı Yezdān
139. Daĥı bu ola yine bir niyāzum
Saña ma‘ lümdur uzatmaķ ne lāzım
140. Elümüz ķaldırırız [biz] du‘ āya
Bizi irgür maķām-ı ĥāk-i pāya
141. Bizüm mürşīdümüz oldur kemāhī
Biz andan oķusar ‘ilm-i İlähī
142. Bize vir özüñ anuñ eyle ih[s]ān
Be-ĥaķķ-ı şāh-ı Merdān şīr-i Yezdān
143. Du‘ āsımı Künūzī ‘ andelībūñ
Ķabül eyle İlähī ol ĝarībūñ
144. Ŧoķayda dutsaķ iken ey ķarındaş
Çekerken derd ü miĥnet bend-i zindān
145. Yazıldı bu beyitler söylenildi
Ķaşa şehri ĥikāyet eylenildi

³¹ Yazma nüshada “biz faķīre vü biz ĝarībe” olarak yazılan bu ibare, vezin gereĝi metne bu Şekilde alınmıştır.

146. Oğuyup diñleyen ırardaşlarumuz
Hakikat ehli [ol] sırdařlarumuz
147. Bunuñ nořřanına ‘ ayb itmeyesiz
Kemale irgürüp ğayb itmeyesiz
148. Bilürsüz dutsağ iken ehl-i küffâr
Çomazlar bize yazu yazmağ ey yâr
149. Kimin yazduğ hemân her der-i zindân
Kimin nazm eyledük şol birle pinhân
150. Niyâzum bular ey yâr-ı muvâfiğ
Olanlar ehl-i fazlu’ llâha lâyığ
151. Oğuyup diñle oğut bu kelâmı
Du‘ â ile añasız ben ğulâmı
152. Du‘ añuzla ola kim fazl-ı Yezdân
Bizi çurtara dutsağlığdan âsân
153. Sebebsiz olasız dutsağ ğaribe
Ki Hak irgüre derd ü yâ tabibe
154. İlâhî řasret ehlin řasretine
Çavuşdurğıl řabîbüñ ğürmetine
155. Târîğüñ gel oğı ey merd-i Ğudâ
‘ Ayn u şâd u tâ ķâf u hîden yâriyâ
156. Kemâlince ola târiğ tamâm
Olmaya nořřanı_ içinde ve’s-selâm³²
157. Tamâm oldu bu deryâ mâh-ı řa‘ bân
Bu deñlü yazabilduğ [biz de] ey cân

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında özellikle 16. yüzyılda rağbet görmüş bir tür olan şehrengizler, kendilerine has özellikleriyle birçok şair tarafından tercih edilmiştir. Edebiyatımızda bu türde kaleme alınan eser sayısı son zamanlarda da tespit edilen yeni örnekleriyle birlikte 89’u bulmuştur. Sahip oldukları edebî kıymetin yanında şehrengizler; yazıldıkları dönemin tarihî, mimari ve coğrafi özellikleri hakkında haiz oldukları birtakım bilgiler bakımından da önem arz ederler.

³² Vezin tutarsız.

Daha önce bu tür üzerine yapılan bazı çalışmalarda Keşan şehri hakkında yazıldığı iddia edilen ancak şehrengiz metninin günümüzde Slovakya'ya bağlı şimdiki adı Slovence Kosice, Macarca Kassa olan ve Osmanlıların ise Kaşa/Kaşav adını verdikleri şehir için kaleme alındığını tespit ettiğimiz *Kaşa Şehrengizi* de bu türün güzel bir örneğini teşkil eder.

17. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan ve kendine özgü özellikleriyle dikkati çeken *Kaşa Şehrengizi*, hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Künûzî mahlaslı bir şaire aittir. 157 beyitten müteşekkil olan bu eser hem Osmanlı coğrafyası dışında bulunan bir şehrin tarihî, mimari ve coğrafi özellikleri üzerinde durmuş olması hem de Müslüman olmayan bir güzelin tavsifinin yapılmış olması bakımından diğer şehrengizlerden farklılık göstermektedir.

Sade bir dille kaleme alınan *Kaşa Şehrengizi'*nde anlatılmak istenenlerin mümkün olduğunca kısaltılarak şekillendirildiği düşüncesi, metin üzerinde kendini hissettirmektedir. Zaten Künûzî de esaret altında ve zor şartlarda olduğu için eserini ancak bu kadar yazabildiğini söyleyerek bu saikle hareket ettiğini açıkça ifade etmiştir.

Hem şekil hem de muhteva özellikleri dikkate alındığında *Kaşa Şehrengizi*, bir şehrin hem sahip olduğu tarihî ve coğrafi güzellikleri hem de bu şehirde yaşayan güzelleri anlatan şehrengiz türüne dâhil etmek mümkündür. Çünkü bu eserde hem Kaşa'nın sahip olduğu özelliklere değinilmiş hem de şehirde yaşayan güzellerin genel tavsifi yapılarak Korlad adlı bir güzel övülmüştür.

Bu eser, edebî anlamda Türk edebiyatındaki şehrengiz literatürüne önemli katkılar sağladığı gibi sahip olduğu muhtevayla 17. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı'nın serhat boylarındaki fethedilmeyi bekleyen bir Macar şehrinin panoramasını gözler önüne sermesiyle de tarihî bilgilere zenginlik katacak özellikler taşımaktadır. Her iki yönüyle birlikte sosyal bilimlerde birbirine yakın iki dal olan edebiyat-tarih ilişkisinin ne kadar önemli olduğunu teyit etmekte ve bu alanlarda çalışacaklara farklı imkânlar sunmaktadır.

Bu eseri önemli ve farklı kılan özelliklerden birisi de yazılmış olduğu toprakların dilinden; yani Macarcadan ibareler ihtiva etmesidir. Şair bu ibareleri, gönlünü kaptırdığı Korlad adındaki bir Macar güzeli hakkında yazdığı murabbada kullanmıştır. Bu ibareler metin içinde önemli bir yekün teşkil etmese de hem esere renk katmış hem de samimi bir ifade tarzının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

Kaynaklar

- Akbayar, N. (hızl.) (1996). *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî (Yâhud Tezkîre-i Meşâhir-i Osmânî)*. C. 1. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Ortak Yay.
- Akkuş, M. (1998). "Şehrengiz", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 8. s. 120.
- Aydemir, Y. (2007). "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi", *Gazi Türkiyat: Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Güz. S. 1, s. 97-126.
- Çetinkaya, Ü. (2014). "Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. S. 54, s. 229-68.
- Deliçay, M. İ. (1936). "Türk Edebiyatında Şehrengizler". İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Mezuniyet Tezi.
- Devellioğlu, F. (2011). *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

- Efe, Z. (2019a). "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri". Yayım sürecinde olan çalışma.
- Efe, Z. (2019b). "Kâmî ve Revan Şehrengizi". Yayım sürecinde olan çalışma.
- Kahraman, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Eoliya Çelebi Seyahatnamesi*, (6. Kitap, 1. Cilt). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, Y. (2018). "Abdî ve Kütahya Şehrengizi". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 4, Issue: 4, Summer, s. 783-824.
- Karacasu, B. (2007). "Türk Edebiyatında Şehrengizler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C. 5. Sayı 10, s. 259-313.
- Karaismailoğlu, A. (2001). *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kutlar, F. S. (2009). "Dilber Narhlarına İlişkin Bir İstanbul Şehrengizi: Narh-Nâme-i Dilberan", *Türklük Bilgisi Araştırmaları*. Sayı 33, s. 1-33.
- Levend, A. S. (1957). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. C. III. İstanbul: MEB Yayınları.
- Pala, İ. (1999). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şehr-i Kaşanuñ Vasfı vü Medh-i Cemîlidür*. Berlin Devlet Kütüphanesi "Ms. Diez A. Octav 159", vr. 108b-111b.
- Tezcan, N. (2001). "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*. C. XIV. Sayı 1, s. 161-93.
- Tıgılı, F. (2007). "Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 2/4, s. 763-70.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî, Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. II. (hızl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı). Ankara: Bizim Büro Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Osmalı Tarihi III / I. Kısım - II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*. Ankara: TTK Basımevi.

